

לפרשת בהר ובחוקתי – תשע"ז

גורלו של עבד לעם קדוש

הרב אברהם וסרמן

למרות הפסוקים המפורשים המחייבים לשבות מעבודת האדמה בכל שנה שביעית – אנו נוהגים שנים רבות ב"היתר מכירה". היתר זה הוא המפורסם מבין היתריו של הרב קוק, והוא עלה לו במחיר כבד של פולמוסים ארוכים, הוצאת שם רע, חרפות וביזיונות, וסכסוך קשה עם רבנים רבים ובתוכם רבני ירושלים. כדי לראות את התמונה כולה חשוב להדגיש, שהישוב היהודי בכלל והחקלאי בפרט היה במצב קשה במיוחד מתחילת חידוש היישוב היהודי בארץ, אשר על כן נזקקו פוסקים חשובים לשאלת שמירת השמיטה כבר בשנת תרמ"ט (1889), שנים רבות לפני שהרב קוק נכנס לעובי הקורה, וכבר נהגו בהיתר זה במשך שלש שמיטות טרם שהרב קוק התמנה לרב ביפו בשנת תרס"ד (1904). גדול הפוסקים באירופה בזמנו, רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנה, עם רבי שמואל מוהליבר מביאליסטוק, רבי יהושע טרונק מקוטנא ורבי שמואל קלפפיש מוורשה, כולם תלמידי חכמים ופוסקים מן השורה הראשונה, התיירו למכור לקראת שמיטת תרמ"ט, בתנאים מסויימים, את השדות והכרמים שבארץ ישראל לנוכרים כדי שאפשר יהיה לעבד אותם בשמיטה. להיתר זה הסכימו רבנים רבים נוספים, בהם הרב חיים אליעזר וואקס מקאליש, הרב מרדכי אליאשברג, הרב יוסף ענגיל והרב יעקב שאול אלישר ראש ביה"ד הספרדי בירושלים. מנגד, רבנים רבים אסרו את המכירה, ובהם הנצי"ב מוולוז'ין, רבי יוסף דוב סולובייצ'יק מבריסק ('בית הלוי') ורבי דוד פרידמן מקרלין. גם רבני ירושלים ובראשם רבי יהושע לייב דיסקין ורבי שמואל סלנט פרסמו גילוי דעת שלדעתם אין שום היתר לעבד את הקרקע אחרי מכירתה לגוי, ובתחילת שנת תרמ"ט הופיע כרוז גדול בחתימתם של כעשרים רבנים מירושלים נגד כל היתר עבודת הקרקע בשביעית; אמנם הרבנים המתירים עמדו על דעתם שהמכירה תקפה. כך שהרב קוק לא היה זה ש"המציא" את ההיתר, בניגוד למה שמקובל, ורק משמיטת תר"ע והלאה הפך הוא ל'ראש המדברים' בעניינו.

יש להעיר, שבהלכות שמיטה החמיר הרב בכמה ענייני הלכה יותר מכמה פוסקים שהיו לפניו, ואף "זכה" בשל כך לביקורת קשה מקרב חוג הפועלים העברים. אפילו בזמן מסע המושבות הידוע של הרב קוק עם חבריו הרבנים, בשנת תרע"ד זכה הרב לביקורת על כך בביקורו במרחביה.

הפועלים מחו על כך שהרב קוק מאלץ את המשקים להעסיק גויים במלאכות דאורייתא, מה שלא נעשה בשנים בהם סמכו על היתר תרמ"ט (שנהג למעשה אף בשמיטות תרנ"ו ותרס"ג). מנקודת מבטם של חוגי הפועלים והאיכרים הצטיירו הרבנים המחמירים בירושלים כ"קיצוניים", והתייחסו אליהם כאל מיעוט שדעתו לא נתקבלה להלכה ולמעשה. הרבנים שהוזכרו לעיל, ורבים נוספים היקלו, ודווקא הרב קוק, שהחמיר שלא לעשות מלאכות דאורייתא בידי ישראל, נראה כעומד מנגד להיתר המקובל. באחת מאגרותיו (ח"א עמ' רנב) כותב הרב קוק למנהיג הציוני ליליינבלום, שאף הוא התרעם על כך שהרב קוק החמיר יותר מהשמיטות שעברו, שאמנם שמואל (מוהליבר) בדורו היקל - אך יפתח (הרב קוק) מחמיר [פראפראזה על 'יפתח בדורו כשמואל בדורו'].

מטעמים "פוליטיים", נוח לגורמים מסויימים להטיל את כל משא ההיתר על שכמו של הרב קוק, ובעצם לסלף את ההיסטוריה ההלכתית והמעשית. זהו כנראה גורלו של מי שלוקח על עצמו את התפקיד "עבד לעם קדוש על אדמת הקדש", וחותר בכל כוחו כיצד לקיים את ההלכה, בד בבד עם הדאגה לקיומו של היישוב היהודי המתחדש.